د سوره اخلاص تفسير (رموز بېخودي مثنوي)

دکتور علامه محمد اقبال (رح)

Ketabton.com

ليکوال: مُحَمَّد شعيب
ژباړه: رحمت شاه (فراز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب په اړه:

نوم: د سوره اخلاص تفسیر (رموز بیخودي مثنوي)

لیکوال: محمّد شعیب

ژباړه: رحمت شاه (فراز)

کمپوز: خپله لیکوال

د ژباړونکي:

اړیکشمېره او واټس اپ: 0092 311 42 25 611

او برېښنالیک: rsfaraz4@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلړ

د ژباړن سریزه 5
د لیکوال سریزه 6
په ((رموز بیخودي)) کې د سوره اخلاص تفسیر 7
د اقبال تفسیري ټکو ته پرتله ییزه کتنه:...8
قل هوالله احد 15
الله الصمد... 20
لم یلد ولم یولد.. 29
ولم یکن له کفوا احد 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن سریزه

د ((سوره اخلاص تفسیر)) د پاکستاني لیکوال محمد شعیب په زیار د ستر شاعر چې نړۍ یې د ((شاعر مشرق)) په نوم پېژني، علامه محمد اقبال رح په شاهکار مثنوي (رموز بیخودي) کې د سوره اخلاص د بېل او ځانګړي تفسیر اردو ژباړه ده. د کتاب لیکوال هره مسره خپلواکه او بېله ژباړلې وه، چې دا کار یو څه ستونزمن هم دی، خو نوموړی په بریالیتوب سره په دې توانېدلی چې د علامه صېب مفهوم او مطلب په ښه ډول را ټول او وړاندې کړي. زما ژباړه له دې سره توپیر لري. ما یوازې د همدې لیکوال پر ژباړه بسنه نه ده کړې، بلکې د اشعارو د لا وضاحت لپاره مې د پروفیسر حمید الله شاه هاشمي د ((شرح کلیات اقبال فارسي)) له اردو ژباړې او تشریح څخه هم ګټه اخیستې او د کتاب ښه مې هم د هاشمي صېب کتاب ته ورته کړې. د هاشمي صېب د کتاب یوه ځانګړنه دا هم وه چې د ژباړې ترڅنګ یې اشعار تشریح کړي هم وو او د ((ترجمه اور تشریح)) سرلیک یې ورکړی وو؛ ما هم کټ مټ همدا لاره را خپله کړه.

د کتاب پر موضوع، ماهیت، څرنګوالي او ارزښت ((ډاکټر عزیز احسن)) ارزښتناکې خبرې کړې چې فکر نه کوم، له هغه وروسته دې هم پر کتاب نور څه ویلو ته اړتیا وي. خو یوازې د خپلې ژباړې په هکله به یو څو خبرې- چې ښایي اړینې هم دي- وکړم.

یو، کتاب یوازې د یوه کتاب پر ژباړه نه دی ولاړ، بلکې له نورو سرچینو نه هم پکې ګټه اخیستل شوې. دوه، د ژباړې په برخه کې مې تر ډېره هڅه کړې چې له شخصي نظر، ځاني تشریح او تفسیر څخه ځان وساتم او ټول باور مې پر خپل سرچینو کړی. درې، په یو ځای کې له ستونزې سره مخ شوم، هغه دا چې په کتاب کې ځای ځای اردو شعرونه هم راغلي وو چې د هغو د ژباړې پر مهال یو څه ټکنی شوم؛ شعر په شعر ژباړل مې له وسه وتلې خبره وه او کله چې شعر نثر ته اړول کېږي، خامخا به یو څه اضافي کلمات او مفاهیم ور زیاتوې (لکه په یوه شعر کې داسې شوي هم دي)، نو له دواړو خواوو ترلی وم. خو په پای کې مې پرېکړه داسې وکړه چې ټول شعرونه ټکي په ټکي را ژباړم. په دې هڅه کې ځینې داسې شوو چې د شعر کولو یوه ارادي هڅه هم پکې برېښي، خو پوهېږم چې شعر شوي نه دي او که شوي هم وي نو د لوی څښتن پېرزوینه به وي؛ او ځینې یې داسې دي چې نه نثر دي او نه شعر، خو دومره خامخا ده چې د شاعر مطلب ته به مې زیان نه وي اړولی.

په پای کې د کتاب د لا سموالي او غوره والي لپاره د لوستونکو نېکو لارښوونو، مثبتو نیوکو او غوره وړاندیزونو ته سترګې په لار یم او له خدای تعالی څخه د خپلو هېوادوالو لپاره د دې کتاب د ګټورتیا غوښتنه کوم.

ستاسو

رحمت شاه (فراز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکوال سريزه

د علامه اقبال په مثنوي ((رموز بيخودي)) کې مې چې له کوم وخت راهيسې د سوره اخلاص منظوم تفسير لوستی وو، له هماغه مهاله مې په زړه کې دا هيله وه چې څومره ژر امکان ولري، خپلو نورو ملګرو ته يې هم وړاندې کړم. د همدې موخې له مخې مې دا اشعار بيا بيا ځلې ولوستل. د دې اشعارو اردو او انګليسي ژباړې مې څو ځله ولوستې. د پېچلو کلمو معناوې مې په سيندونو کې ولټولې او بيا مې د خدای په نامه کار پرې پيل کړ. هيله خو دا وه چې د دې مثنوي يوه بشپړه پېژندنه وکاږم خو دې ته په کتو چې د اقبالياتو په ډګر کې زما حيثيت د ښوونځي د يوه ماشوم هومره هم ندی، له همدې امله له خپل دې هوډ څخه تېر شوم. او د تعارف په پار مې د ډاکټر عزيز احسن هغه مقاله ور زياته کړه چې ډاکټر صېب پکې د دې تفسير په څرګندو اړخونو رڼا اچولې ده. او د هغه پرتله يې د نورو مفسرينو له روايتي تفسيرونو سره کړې ده.

په هر کار کې د لا ښه والي ځای خامخا وي. د لوستونکو نظرونه او وړانديزونه به زما لپاره يو غوره لارښود وي چې په څه ډول د اقبال کلام په اغېزمن ډول نوي نسل ته وړاندې شي.

د دعاوو په هيله

محمّد شعيب

۳۰ اکتوبر ۲۰۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اقبال په مثنوي ((رموز بیخودي)) کې د سوره اخلاص تفسیر

ډاکټر عزیز احسن

اقبال یوه شپه حضرت سیدنا ابو بکر صدیق رض په خوب ولید او له هغه څخه یې د اسلامي امت د وروسته پاتې والي او زوال د له منځه وړو او له زیان څخه د ژغورنې نسخه وپوښتله، نو هغه ورته وفرمایل: آب و تاب از سوره اخلاص گیر. ژباړه: د اخلاص له سورت څخه رڼا ترلاسه کړه.

د دې خوب یادونه علامه صیب په خپلې مثنوي کې په ډېره ښکلي جامه کې راوستې ده. هغه لیکي:

من شبی صدیق را دیـــــدم بخواب — گل ز خاک راه او چیـــــدم بخواب

ان "امن الناس" بر مـــــولای ما — ان کـــــلیم اول سیـــــنای ما

همت اوکشت مـــــلـت را چو ابر — ثانی اسلام و غار و بـــــدر و قبر

گفتمش "ای خاصهء خاصـــانِ عشق — عشقِ تو سر مطلعِ دیـــــوانِ عشق

پخته از دستت اســـــاس کار ما — چاره ی فرما پـــــــی ازار ما

گفت "تا که در هوس گـــردی اسیر — اب و تاب از سوره اخـــلاص گیر

این که در صد سینه پیچید یک نفس — سری از اسرار توحید اســـت و بس

رنگ او بر کن مثـــــال او شوی — در جهان عکس جمـــــال او شوی

اقبال فرمایي: یوه شپه مې په خوب کې حضرت سیدنا ابو بکر صدیق رض ولیده. د هغوی له لارې مې ګلان راټول کړل (یعنې د هغه رض له لاربښوونو مې ګټنه وکړه). (کوم صدیق اکبر؟ هغه) چې زموږ د آقا او مولا حضرت مُحَمَّد مصطفی صلی الله علیه وسلم له خبرې سره سم پخپله پر نبي کریم ص باندې یې د مینې او مال له مخې د امت له ټولو خلکو څخه زیات احسانونه دي. هغه صدیق اکبر رض چې په سرېیو کې لومړی د ایمان راوړو له امله زموږ د سینا د غره لومړنی کلیم وو. د پیغمبر ص له مړینې وروسته د هغه د مېړاني او زړورتیا له امله د امت بې تاند پاتې شو. صدیق اکبر رض د اسلام په منونکو ، په غار کې په پناه اخیستونکو او په قبر کې د ملګرتیا تر څنګ تل د پیغمبر علیه الصلوة والسلام دوهم (د امت فرد) پاتې شوی دی. ما (اقبال) صدیق اکبر ته وویل: ((اې په عشق کې تر ټولو ځانګړیه! ستا عشق خو د عشق د دیوان سربیت (مطلع) ده (همدا ستا ذات د پیغمبر ص په عشق کې تر ټولو ړومبی ګرفتاره شو. زموږ د کار اساس خو همدا ستاسو له امله پیاوړی او مضبوط شوی دی. همدا تاسو زموږ د ناروغۍ- زموږ د وروسته والي، د امت د زوال او د شاته پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو- درملنه وښايئ. حضرت صديق اکبر رض وفرمايل چې تاسو به تر کله د حرص او هوا غلامان ياستئ، له سوره اخلاص څخه رڼا ترلاسه کړئ!

دا د توحيد له رازونو څخه يو راز دی چې په سلهاوو سينو کې د سا په څېر ښکته پورته خوځېږي. نو ته د الله تعالی رنګ غوره کړه او په دې ډول په نړۍ کې د الهي توحيد د جمال او ښکلا عکس وګرځه.))

يعنې کله چې اسلامي امت پخپلو کې اتفاق او يو والی پيدا کړي او د رباني توحيد رنګ غوره کړي نو د الهي ښکلا او جمال انځور به وګرځي. د الله تعالی د بې نيازۍ د صفت په خپلولو او له الله تعالی پرته له هر شي څخه د بې پروا کېدو په صورت کې دا ملت سر لوړی کېدلی شي. الله تعالی د حسب او نسب له لانجو سپېڅلی دی نو اسلامي ملت د ((اسلامي تګلارې)) په خپلولو او د حسب او نسب له لانجو څخه په خلاصون د لوړتيا او عظمت څښتن کېدی شي. په خپل ځان کې د دې الهي صفتونو په پيدا کولو اسلامي ملت په ټولو قومونو او ملتونو کې يو کېدی شي. ځکه چې نه د الله تعالی کوم سيال شته او نه هم پر دې ځمکه د الله تعالی د منونکي او د هغه د احکامو پر ځای کوونکي ملت څوک سيال کېدی شي.

په بېلا بېلو تفسيرونو کې د سوره اخلاص له څرګنداوي او تعبير سره د اقبال تفسيري ټکو ته پرتله ييزه کتنه:

د سوره اخلاص کوم تفسير او تعبير چې اقبال کړی هغه يې د اطلاقي نظريې يعنې **applied theory** له مخې کړی دی. علماوو د توحيد په پوهولو کې د الله تعالی د ذات او صفاتو په اړه کلامي او تفسيري ټکي د روايت او درايت په رڼا کې بيان کړي دي، حال دا چې علامه اقبال رح سوره اخلاص يو اساس ګرځولی او د توحيد پر هغو اغېزو يې رڼا اچولې چې مسلمانانو ته ځواک او قوت وربښي. دا تفسير له ټولو تفاسيرو څخه ځکه مختلف، بېل او نادر دی چې په دې تفسير کې د الله تعالی په صفاتو سنبالې د هغې ټولنې د جوړښت انځورنه شوې ده چې د توحيد په رنګ کې له رنګېدو وروسته به رامنځته کېږي. ګواکې د دې تفسير په رڼا کې ټولنه په توحيد کې داسې ونغښتل شي چې د حال په ژبه وايي: ((صبغة الله ومن احسن من الله صبغة و نحن له عابدون. ژباړه: موږ د الله تعالی رنګ ومانه او دالله تعالی له رنګ څخه د چا رنګ غوره دی او موږ د همغه عبادت کوو.))

مفتي محمّد شفيع رحمه الله ليکي:

((د دين او ايمان له رنګ راوړلو څخه دې ته هم اشاره وشوه چې په څه ډول چې رنګ په سترګو ښکاري، بايد د مؤمن د ايمان نښې د هغه په ځلانده څېره او دغه راز په ټولو حرکاتو، سکناتو، معاملاتو او عادتونو کې هم ښکاره شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پروفیسر خالد پرویز په اند اقبال مسلمانانو ته د اعلامیه لیک په وړاندې کولو هغوی ته د کار او عمل بلنه ورکړې او کومه تفسیري خاکه چې علامه صېب وړاندې کړې ده، هغه تر ننه پورې هېڅ د دین عالم، د قرآن مفسر او مفکر وړاندې نه شوی کړی.

اوس راځئ هغو تفاسیرو ته چې په بېلا بېلو وختونو کې لیکل شوي دي:

په ((تفسیر جلالین)) کې چې کوم تفسیرشوی دی هغه د تشریحي ټکو په بڼه دی:

((ژباړه: (له پیغمبر ص څخه د هغه د خدای په اړه پوښتنه وشوه نو دا سورت نازل شو) ته ورته ووایه چې هغه الله یو دی (په دې کې ((الله)) د ((هو)) لپاره خبر دی؛ او ((احد)) د ((الله)) بدل دی یا د ((هو)) خبر ثاني دی) الله بې پروا دی (دا د خبر مبتدا ده، یعنې په ټولو اړتیاوو کې تل هماغه مقصود دی) نه یې اولاد شته (د هغه د هم جنس د نشتون له امله) او نه هغه د چا اولاد دی (ځکه چې الله تعالی حادث نه دی) او نه یې هم کوم سیال شته (یعنې هېڅ څوک له هغه سره برابر او مساوي نه دي). ((له)) په ((کفوا)) پورې تړلی دی او دا چې مقصود بالنفي دی، له همدې امله ((له)) پرې مقدم شوی دی او د ((یکن)) اسم یعنې (احد) د آیاتونو واټن ته په پام سره د هغه له خبر وروسته راوړل شوی دی.))

له دې وروسته د ((تحقیق او ترکیب))، ((د آیتونو اړیکه له تېرو آیتونو سره)) او ((تشریح)) تر سرلیکونو لاندې تفصیلي خبرې شوې دي، خو د توحید او الهي صفتونو اغېزي پر اسلامي ټولنې باندې یا د مسلمان لپاره په دې ډول د الهي صفاتو د لاسته راوړلو ترغیب چې هغه د الله په رنګ کې ورنګېږي، هېچېرته نه لیدل کېږي. همدا حال د نورو تفاسیرو دی چې له هغو څخه یو څو یې لاندې راوړو:

۱- د ((تفسیر ضیاء القرآن)) په تفسیري لمنلیک کې د نړۍ په تاریخ کې د معبود د تصور په اړه ډېر زیات معلومات شتون لري. مثلاً هغه د ((احد)) په اړه لیکي:

((احد)) داسې ((یوه)) ته وایي چې دوهم یې نه وي، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې او نه هم په کمالاتو کې. له دې اعلان وروسته له سرو، سپینو، اوسپنې، مسو، تیږو او لرګیو څخه جوړ شوي معبودان چې له پېړیو راهیسې پر خدایي ګدۍ ناست وو، پر مخې پر ځمکه را وغورځېدل.

د تفسیر لیکوال د الله تعالی د ټولو هغو صفاتو تشریح په همدې سبک کړې ده چې په سوره اخلاص کې یاد شوي دي.

۲- په ((تفسیر مظهري)) کې هم د علم لغت او صرف او نحوې د اصولو په رڼا کې د الفاظو پوهاوی او د روایاتو په رڼا کې یې شان نزول بیان شوی دی. مثلاً:

(c) ketabton.com: The Digital Library

قل هو الله احد: د ((هو)) ضمیر، مبتدا ده او راتلونکي جمله يې خبر ده. په دې صورت کې مرجع ته اړتيا نشته، يا ((هو)) ضمير دی او د هغه رب لور ته راجع کېږي، چې پوښتونکو يې ځانګړنې پوښتلې وې. يعنې اې مُحَمَّده! ووايه چې زما د رب ځانګړنې چې تاسو يې پوښتئ نو هغه الله يو دی. ((احد)) د ((الله)) بدل يا د ((هو)) دوهم خبر دی. ((احد)) په اصل کې وحد وو. وحد او واحد دواړه يوه معنا لري. د حضرت ابن مسعود رض په قرأت کې تر ((هو الله احد)) پورې ((لواحد)) راغلی دی. د حضرت عمر رض قرأت هم همدا دی. او همداسې په روايتي اسلوب د ټول سورت تفسير بيان شوی دی.

۳- زيات او کم همدا سبک په ((تفسير ماجدي)) کې هم پالل شوی دی. مثلاً:

((قل هو الله احد: ته ورته ووايه چې هغه الله يو دی. د ذات او صفاتو، او د هر څه په اعتبار واحد او يو دی. نه په شمېر کې دوه دی، نه يې کوم اقنوم1 شته، نه کوم مظهر يا جسم لري، نه يې مثل او نمونه شته. يعني هوالواحد الاحد الذي لا نظير له ولا وزير له، ولا نديد ولا شبيه له ولا عديل (ابن کثير).)) د تفسير کبير ليکوال ډېر ښه فرمايلي چې: څرنګه چې د کوثر سورت د رسالت په اړه جامع او هراړخيز دی، همدغسې سوره اخلاص د توحيد په باب جامع دی.

۴- د ((تفسير اسرار التنزيل)) ليکوال امير مُحَمَّد اکرم اعوان د سورة اخلاص تفسيري ټکي په دې ډول بيانوي:

((ووايه چې الله هغه ذات دی چې د ټولو کمالاتو جامع او له ټولو نيمګړتياوو پاک دی، د هغه په څېر بل هېڅ څوک نشته، ټول مخلوقات ورته اړ دي، خو هغه هېچا ته هم اړ نه دی. تر دې چې هغه پر مخلوق هم نه شي قياس کېدی چې نه له چا زېږېدلی او نه له هغه څوک زېږېدلي. هغه داسې نه دی چې له نسب څخه وجود ته راشي. نه څوک د هغه مثل دي او نه له هغه سره مشابه دي. له هغه سره په هېڅ ډول څوک په ذات او صفاتو کې نه شي شريکېدی.))

دا ټول عبارت د سوره اخلاص په تفسير کې د ((اسرار و معارف)) تر سرليک لاندې ليکل شوی دی. دا تفسير هم له روايت سره سم او په روانه او اسانه ژبه ليکل شوی دی.

۵- په تفسير حافظ صلاح الدين يوسف کې په څو جملو کې تشريح شوې ده. مثلاً:

وايي چې دا سورت د مشرکينو د هغه پوښتنې په ځواب کې نازل شوی وو چې پيغمبر ص دې د خپل خدای نسب راوښيي.

---

[1] په عيسوي دين کې د خدای هر جز (پلار، زوی او سپېڅلی روح) اقنوم بلل کېږي. په پښتو کې د اصل او اساس په معنا هم راځي. [ژباړن]

(c) ketabton.com: The Digital Library

قل هو الله احد: ژباړه: ته ورته ووایه چې هغه الله تعالی یو دی.

الله الصمد: ژباړه: یعنې ټول هغه ته محتاج دي، هغه هېچا ته هم نه دی محتاج.

لم یلد و لم یولد: ژباړه: یعنې نه له هغه څوک پیدا شوي او نه هغه له چا پیدا شوی دی.

لم یکن له کفوا احد: ژباړه: او نه د هغه کوم سیال شته، نه په ذات کې، نه صفاتو کې او نه په افعالو کې.
(لیس کمثله شئ.... الشوری:۱۱)

۶- شاه ولی الله رحمة الله هم دا سورت ژباړلی دی:

"بګو خدا یګانه است (۱) خدا بی نیاز است (۲) نه زاده ونه زاده شده (۳) و نیست هیچ کس او اورا همانند (۴).

۷- د احمد رضا خان بریلوي له ژباړې سره د مولانا سید محمد نعیم الدین مراد آبادي تفسیري لمنلیک په دې ډول دی:

ژباړه: ته ورته ووایه، هغه الله دی، هغه یو دی.
تفسیر: په ربوبیت او الوهیت کې په لوړو صفاتو او کمالاتو ستایل شوی دی. له مثل و نظیر او شبیه څخه پاک دی، هغه لره هېڅ شریک نشته.

ژباړه: الله بې نیازه دی.
تفسیر: له هر شي ځنې، نه خوري، نه څښي، تل وو، تل به وي.

ژباړه: هغه لره اولاد نشته دی.
تفسیر: ځکه چې همجنس یې نشته.

ژباړه: او نه هغه له چا زېږېدلی دی.
تفسیر: ځکه چې هغه قدیم دی او پیدا کېدل د حادث ځانګړنه ده.

ژباړه: او نه یې سیال شته.
تفسیر: یعنې هېڅوک هم د هغه سیال نه شي کېدی او د هغه په څېر څوک نشته دی. د دې سورت په څو آیاتونو کې د علم الهیات غوره او اعلی مطالب بیان شول چې په تفصیل یې لسګونو کتابخونې ډکېدی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- په تفهیم القرآن کې مولانا ابو الاعلی مودودي لیکلي: کوم شخص چې په دې سورت ځان پوه کړي او پر لارښوونو یې ایمان راوړي، هغه به له شرک څخه خلاص شي.

ژباړه: ووایه، هغه الله دی، یو. الله له ټولو بې پروا دی او ټول هغه ته محتاج دي. نه هغه کوم اولاد لري او نه هغه د چا اولاد دی. او هیڅ همغاړی یې نشته.

په تفهیم کې هم په نحوي سبک د کلمو د معناوو ټاکنه شوې ده. نوموړی عالم فرمایي: د نحوي قواعدو له مخې علماوو د ((هو الله احد)) ګڼ شمېر ترکیبونه ښودلي دي، خو زموږ په نزد کوم ترکیب چې له دې ځای سره بشپړ سمون خوري، هغه دا دی چې: ((هو)) مبتدا دی، ((الله)) یې خبر دی او ((احد)) یې دوهم خبر دی. د دې ترکیب په اساس د دې جملې معنا دا ده چې: هغه- چې په اړه یې تاسو پوښتنه کوئ- الله دی، یو دی. دوهم مطلب یې دا هم کېدای شي او د ژبې له مخې ناسم هم نه دی چې: الله یو دی. ټول تفسیر په همدې سبک بیان شوی دی.

د علامه اقبال د فکر ندرت ته کتنه:

اوس که دا تفاسیر د علامه اقبال د تفسیر له سبک سره پرتله کړو، نو دا خبره په اثبات رسېږي چې د علامه صېب طرز له ټولو بېل، له ټولو جلا او ځانګړی دی. په دې چې علامه اقبال د سوره اخلاص د تفسیر د لیکلو پر ځای، پر ټولنه باندې د دې سورت اغېز په بشپړ ډول درک کړی دی. څرنګه چې یې مخکې یادونه وشوه، علامه صېب په خوب کې د حضرت سیدنا صدیق اکبر رض زیارت کړی وو او هغه ته یې د خپل ملت د وروسته والي او زوال د له منځه وړلو لپاره عرض کړی وو چې ستاسو په لاسونو زموږ (یعنې د امت) اساس پیاوړی شوی وو ځکه نو زموږ د ناروغۍ درملنه هم تاسې راوښیئ.

بیا په دې خوب کې حضرت سیدنا صدیق اکبر رض په کلکه د اخلاص په سورې د منګولو لګولو مشوره ورکړه او ویې فرمایل چې:

((ته (او ستا قوم) به تر څو په حرص او هوس کې اخته یاست، په سورة اخلاص پورې مو زړه وتړئ!))

کله چې علامه اقبال رحمه الله پاڅېد او د خوب په رڼا کې یې چې کوم ټکي بیان کړل د هغو لنډیز هم لولو:

((د الله تعالی د رنګ په غوره کولو، د اسلامي ټولنې وګړي او په ټولنیزه توګه غوټه ټولنه به د الهي ښکلا عکس وګرځي او د توحید د یوې بېلګې د وړاندې کولو وړ به وګرځي. په دې ټولنه کې به د یو شانته والي له امله عملي یو والی ولیدل شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

((كه د الله تعالی د صفت ((الصمد)) رنګ در باندې خپور شي نو ملت به هېڅ بل ځواک ته اړتیا احساس نه کړي. بلکې له الله تعالی پرته به له هر ښکاره ځواک او قوت او ګټې او تاوان څخه بې پروا شي.))

((کله چې د ((لم یلد و لم یولد)) په مفهوم باندې پوه شي او اسلامي ملت له نسلي، ملي او قبیلوي عصبیتونو څخه بې پروا شي، نو واحد ملت به ترې جوړ شي. د ده هره اړیکه به د ملي یو والي د احساس او د توحید د نظریې په تناظر باندې ولاړه وي.))

((ولم یکن له کفوا احد)): او کله چې له دې اوصافو سره اسلامي ملت په دې نړۍ کې را څرګند شي، نو په ټوله محسوسه نړۍ کې به یې هېڅ سیال او برابر نه وي.))

زموږ په دې بحث کې، د ((رموز بیخودي)) د اړونده څپرکي د لاندنیو مسرو مفهوم راغلی دی:

رنګ او برکـــــن مثال او شوی — در جهان عکس جمال او شوی

انکه نام تو مسلـمان کرده است — از دوئی سوی یـکی اورده است

یک شو و توحید را مـشهود کن — غائبش را از عـمل موجـود کن

گر به "الله الصمد" دل بـسته ای — از حد اسباب بیرون جـسته ای

فارغ از باب و ام و اعمـام باش — همچو سلمان زادهء اسلام باش

رشته ای با "لم یـکن" باید قوی — تا تو در اقوام بـی هـمتا شوی

زما په اند د ټولې مثنوي لنډیز په همدې بیتونو کې راغلی دی. کله چې د علامه اقبال دا تفسیر د علماء کرامو له نورو تفسیري هڅو سره پرتله کوو نو داسې ښکاري چې د معانیو وسعت، د مفاهیمو پراخوالی او پر ټولنیزه سطحه د الله تعالی د توحید د عملي بڼې د څرګنداوي په پار د عملي تګلارې د وړاندې کولو لپاره د اسلامي مفسرینو په تاریخ کې الله رب العزت یوازې علامه اقبال غوره کړی وو. په ښه وخت کې د غالب دا شعر را په زړه شو:

جز قیس اور کوئی نه آیا بروے کار
صحرا مگر به تنگی چشم حسود تها

ژباړه: دا ویاړ له قیس پرته د هېچا هم په برخه نه شو، که نه دښتې خو د حاسد د سترګو په څېر تنګسیا لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قرآن پوهنې دا يوازينى، بېل او ځانګړى اسلوب به ولې نه راټوکېده، په داسې حال کې چې د اقبال د زرخېزه ذهن په ځمکه کې له پيله د همدې حقيقت تخم کرل شوى وو چې قرآن داسې ولوله لکه پر تا چې نازلېږي.
اقبال رحمه الله فرمايي:

((يو سهار له عادت سره سم تلاوت مې کاوه چې پلار مې څنګ ته راغى او ويې فرمايل: زويه، غوښتل مې ووايم چې کله قرآن لولې نو داسې يې ولوله لکه قرآن چې همدا پر تا نازلېږي. يعنې الله تعالى پخپله له تاسره خبرې کوي. (اقبال اور قرآن – ډاکټر غلام مصطفى خان)

د همدې فکرونو اغېز غالباً د اقبال پردې شعر هم دى:

ترے ضمير په جب تک نه هو نزول کتاب
گره کشا هے نه رازى نه صـــاحب کشاف

ژباړه: تر څو دې چې دا کتاب (قرآن) پر زړه او وجدان را نازل نه شي، تر هغو د دې کتاب رموز او اسرار د امام رازي او زمخشري په څېر ستر ستر مفسرين او علماء هم نه شي را برسېره کوى او تا پرې نه شي پوهوى.

دربغه، اسلامي امت په عامه توګه او پاکستاني قوم په خاصه توګه، د اقبال د افکارو په رڼا کې د توحيد په مفاهيمو پوه شي او د صبغت الله بېلګه وړاندې کړى شي!

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

قل هوالله احد

(وایه چې هغه الله یوازې او بې جوړې دی.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

من شبی صدیق را دیدم بخواب — گل ز خـاک راه او چیدم بخواب

ان "امن الناس" بر مــولای ما — ان کلـــــــیم اول سینای ما

همت او کشت ملت را چو ابــر — ثانـــی اسلام و غـار و بدر و قبر

گفتمش ای خاصه خاصان عشق — عــشق تو سر مطلع دیوان عشق

پخته از دستت اســـاس کار ما — چاره یــــــی فرما پی ازار ما

ژباړه او تشریح: یوه شپه مې په خوب کې حضرت ابو بکر صدیق رض ولید – او په خوب کې مې د هغه له لارې ګلان راټول کړل. هغه ابو بکر رض چې احسانات يې زموږ پر اقا او مولا له ټولو انسانانو زيات دي. هغه ابوبکر رض چې زموږ د طور د غره لومړنی کلیم وو. د لومړنۍ مسرې اړوند په حدیث کې راځي چې په ملګرتیا او مال کې د حضرت ابو بکر رض احسانات تر بل هر چا زيات دي. يعنې هغه له هر چا زيات د ملګرتيا حق پر ځای کړی او همغه د حق پیغام په رسولو کې له بل هر چا زيات مال لګولی. په امن الناس کې اشاره دې حدیث ته ده چې رسول الله ص وفرمایل:

((ان من امن الناس علی فی صحبته و ماله ابو بکر(بخاري).))

ژباړه: په خلکو کې پر ما د ملګرتیا او مال اړوند تر هر چا زيات احسانونه ابو بکر رض کړي دي.

د دوهمې مسرې معنا دا ده چې هغه لومړنی مسلمان وو، که د رسول الله ص برکتمن ذات د طور غر فرض کړو نو دې طور ته له ټولو نه مخکې چې ور ورسېد هغه حضرت ابو بکر رض وو. په حدیث کې د اسلام لپاره د درې اشخاصو لومړیتوب ښکاره دی. په ښځو کې حضرت خدیجه رض، په هلکانو کې حضرت علي رض چې د اسلام د منلو پر مهال اته کلن وو او په سړیو کې حضرت ابوبکر صدیق رض. دلته یو بل اړخ هم د پام وړ دی، حضرت خدیجه رض د رسول الله ص حرم وه، حضرت علي رض پخپله د رسول الله ص تر سیوري لاندې روزنه ترلاسه کړې وه. په بشپړ ډول ازاد او خپلواک یوازې حضرت ابو بکر رض وو. د حضرت ابو بکر رض مېړانه او د هغه قربانۍ د قومي بڼ لپاره د رحمت د وریځي حیثیت درلود. هغه په اسلام، غار، غزوه بدر او قبر کې دوهم وو. په دوهمه مسره کې د حضرت ابوبکر صدیق رض د ژوند د ټولو مهمو تاریخي پېښنو په ترتیب سره راوړل په رښتیا هم چې یو کرامت دی. اصل مضمون د حضرت سعید بن مسیب په یوه قول کې راغلی دی. د سعید بن مسیب قول دا وو:

((کان ابو بکر الصدیق من النبی ص مکان الوزیر فکان یشاوره في جمع اموره وکان ثانیة فی الاسلام و کان ثانیة فی الغار وکان ثانیة فی العریش یوم بدر و کان ثانیة فی القبر و لم یکن رسول الله ص یقدم علیه احدا.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: له حضرت سعید بن المسیب رض څخه روایت دی چې حضرت ابو بکر صدیق رض د نبي کریم ص لپاره د یوه وزیر حیثیت درلود او نبي کریم ص به په خپلو ټولو امورو کې له هغه سره مشوره کوله. حضرت ابو بکر صدیق رض په اسلام راوړو کې د نبي کریم ص ثاني (دوهم) وو، په غار (ثور) کې د پیغمبر ص سره دوهم وو، په غزوه بدر کې په عریش(هغه خېمه چې د پیغمبر ص لپاره جوړه شوې وه) کې هم د پیغمبر ص ترڅنګ دوهم وو، په قبر کې هم د پیغمبر ص سره دوهم او رسول الله پر هغه باندې هېڅا ته هم لوړاوی نه ورکاوه.))

(حاکم، المستدرک، ۳:۶۶، رقم: ۴۴۰۸.)

ورته ومې ویل: اې د رښتینې مینې خاونده! ستا مینه د حق مینې د دیوان سر بیت (مطلع) ده. زموږ د معاملاتو بنسټ ستاسو په لاسونو پیاوړی دی. ځکه چې د اسلام لپاره د پیغمبر ص له مړینې وروسته لومړنی له ستونزو ډک دور هغه وو چې ېبلا بېلې ډلې سرکښۍ او سرغړاندۍ ته چمتو شوې. په هغو کې ډېری یې مرتد شوي وو، ځینو یې د نبوت دعوا کړې وه او ځینو د زکات له ورکړې نټه کړې وه. حالات ډېر د اندېښنې وړ وو، خو حضرت ابو بکر صدیق رض د یوې شېبې لپاره هم لړزانده نه شو او د شېر میاشتو په ترڅ کې یې ټول مخالفتونه له منځه یو وړل او د اسلامي ملت بنسټونه یې په پښو ودرول. ورته ومې ویل چې څرنګه چې تاسو زموږ بنیاد را نېغ کړ، په همدې ډول زموږ د ناروغۍ لپاره چې موږ یې ډېر سخت اندېښمن کړي یو، کومه درملنه وړاندیز کړئ.

گفت تا کی در هوس گردی اسیر	**اب و تــاب از سورة اخلاص گیر**
اینکه در صد سینه پیچد یک نفس	**سری از اسرار توحید است و بس**
رنـــــگ او برکن مثال او شوی	**در جــهان عکس جمال او شوی**
انــکه نام تو مسلمان کرده است	**از دویــی سوی یکی اورده است**

ژباړه او تشریح: حضرت ابوبکر رض وفرمایل: تر څو پورې به ته د حرص او هوس مریي یې؟ له سورة اخلاص څخه رڼا او ځلا ترلاسه کړه. وګوره، په سلګونو سینو کې یوه ساه روانه ده. دا هم د توحید له اسرارو یو راز دی. ته هم د همغه (خدای) رنګ غوره کړه نو د هغه په څېر به شې او په دنیا کې به د هغه د ښکلا او جمال عکس وګرځې چې پر تا یې مسلمان نوم ایښی دی. هغه ته له کثرت څخه د وحدت په خوا راوستی یې (مسلمان نوم الله ټاکلی دی. په قرآن کریم کې فرمایي: ((وهو سمکم المسلمین.)) فرمایي چې د مسلمان نوم ایښودو موخه همدا وه چې ټول یو شئ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویشتن را ترک و افغان خوانده ئی — وای بـــر تو انچه بودی مانده ئی
وارهان نامیـــــــده را از نامها — ساز با خـم در گـــــذر از جامها
ای که تو رسوای نـــام افـــتاده ئی — از درخـــت خویش جام افتاده ئی
با یکی ساز او دوئـــی بردار رخت — وحدت خود را مگر دان لخت لخت
ای پرستار یکــــــی گـر تو توئی — تا کــــجا باشی سبق خوان دوئی

ژباړه او تشریح: خو ته خپل ځان ترک، افغان او خدای خبر چې نور څه بولې. افسوس دی پر تا، ته چې پخوا څه وې هغه اوس نه یې.

همدا مضمون علامه صېب په ((جواب شکوه)) کې په دې ډول بیان کړی:

یوں تو سید بهی هو، مراز بهی هو، افغان بهی هو تم
تم سبهی کچه هـــو، بتاؤ تو مســـلمان بهی هو؟

ژباړه:

هسې خو سیـــد هم، مرزا هم او افغان هم یې
ته هر څه یې، خو ووایه چې مسلمان هم یې؟

[جواب شکوه]

قوم دې له دې نومونو وژغوره. له منګي سره اړیکې کلکې کړئ، له کټوري او پیالې خخه لرې شئ. (منګی ملت دی، چې یو دی. د جغرافیایي قومونو په اساس د بېل بېل نوم ایښودو له امله تفرقه پیدا شوې. د هغو حیثیت د کټوري او پیالې په څېر دی. هغوی له منځه یوسئ تر څو په ملت کې یو والی رامنځته شي). تاسو په نومونو پسې نښتي یاستئ چې (د رسوایۍ او بدنامۍ بنسټ دی) ګواکې تاسو له خپلې ونې څخه د خامې مېوې په څېر را لوېدلي یاستئ. له یو والي سره ځان اشنا کړئ او له شرک او دوه والي سره مو اړیکه وشلوئ، خپل یو والی مه ټوټه ټوټه کوئ. (ښکاره ده چې د اسلامي ملت پر ځای د ترکي، افغاني او عربي ملت کېدو معنا همدا ده چې یو والی له منځه لاړ شي.) اې د وحدت لمانځونکیه! که ته په حقیقت کې پخپله ته یې، نو تر څو به د شرک او دوه والي درسونه لولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تو در خود را بخود پوشیــده ئی **در دل اور انچه بر لب چیده ئی**
صد ملل از ملــــتی انگــیختی **بر حــصار خود شبیخون ریختی**
یک شو و توحید را مشهـود کن **غائبـش را از عــمل موجود کن**
لـــــذت ایمان فزاید در عمل **مرده ان ایمان که ناید در عمل**

ژباړه او تشریح: تا پخپله په ځان پسې خپله دروازه بنده کړې، څه چې په ژبه وایې، هغه زړه ته هم کوز کړه او له زړه یې ومنه. (که دې پر ژبه د توحید کلمه ده نو دا کلمه زړه ته هم ور دننه کړه او پر حقیقت یې ځان پوه کړه.). تا له یوه ملته سل ملتونه جوړ کړل ګواکې تا پخپلې کلا پخپله یرغل وکړ.

د علامه اقبال په وینا:

فرقه بندی هے کهیں اور کهیں ذاتیں هیں
کیا زمانے میں پنپنے کی یهی باتـیں هیں

ژباړه: چېرته ډلبندۍ دي او چېرته ذاتونه اساس ګرځېدلي، آیا نړۍ کې د پرمختګ او ژوندي پاتې کېدا لاره او اساس همدا دی.

تاسو یو شئ او د توحید عملي بېلګه نړۍ ته وړاندې کړئ، لکه څرنګه چې د خدای ذات یو دی همداسې د هغه منونکي هم یو دي. د توحید په کلمې کې چې کوم مفهوم نغښتی، د خپل عمل په وسیله هغه موجود کړئ. د عمل په وسیله د ایمان په خوند کې زیاتوالی راځي. هغه ایمان له منځه ځي چې عمل پرې ونه شي. لکه څرنګه چې په قرآن پاک کې الله تعالی فرمایي:

((یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آَمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ 2 كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لاَ تَفْعَلُونَ ٣)) (الصف)

ژباړه: اې مؤمنانو! ولې هغه څه وایاست چې کوئ یې نه ؟ (2) د الله په وړاندې دا ډېره بده خبره ده چې تاسې هغه څه وایاست چې نه یې کوئ (3)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله الصمد

(الله بې پروا دی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

گر به الله الصمد دل بسته ئی — **از حد اسباب بیـــــرون جسته ئی**
بنده حق بنده اسبــــاب نیست — **زندگانی گردش دولاب نــــــیست**
مسلم استی بی نیاز از غیر شو — **اهـــل عالم را ســـــراپا خیر شو**
پیش منعم شکوه گردون مکن — **دست خویش از استین بیرون مکن**
چون علی در ساز بانان شعیر — **گــردن مرحب شکن خیــــبر بگیر**

ژباړه او تشریح: که تا خپل زړه په بې پروا خدای پورې تړلی دی، نو پوه شه چې د اسبابو له دایرې څخه راوتلی یې. ځکه چې د خدای بنده د اسبابو بنده نه شي کېدی. د علامه صبب په قول:

کافر ہے تو شمشیر په کرتا ہے بھروسه
مؤمن ھـــے تو بے تـیغ لڑتا ہے سپاهی

ژباړه:

کافر کـــوي باور په تـوره باندې
مؤمن لګیا بې تورې جګړه کاندې

او ژوند د مېچني خرخ نه دی. په دې معنا چې ژوند د مېچني د تاوېدو غوندې په یو ځای نه څرخېږي بلکې پرلپسې پرمختګ او ارتقا کوي او د مؤمن هم هره ورځ له تېرې ورځې څخه ښه وي. که ته مسلمان یې نو پرته له خدایه له هر شي نه بې پروا شه او د نړۍ لپاره د خیر او برکت سرچینه وګرځه، د شتمن په وړاندې له ژونده ګیلې مه کوه او په دې ډول د ځان لپاره د سوال دروازه مه پرانیزه بلکې خپل لاس له لستوڼي هېڅ مه راباسه (له چا نه څه مه غواړه). څرنګه چې د علامه اقبال اردو شعر دی:

هوس نے کردیا ٹکڑے ٹکڑے نوع انسان کو
محبت کی زبان هو جا اخوت کا بیان هو جا

ژباړه:

هوس ټوټې ټوټې کړه ټوله نوعه د انسان
ژبه د محبت شه او شـــه د وروری بیان

د حضرت علي رض په څېر د اوربشو ډوډۍ خپل شعار وګرځوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جسے نان جویں بخشی ہے تو نے
اسے بــــازؤ حیـــدر بھی عطا کر

ژباړه:

چاته دې ډوډۍ وه د اوربشو چې ورکړې
ورکړه اوس هغه ته د حیدر په شانته متې

[اقبال رح]

او د مرحب په څېر د پیاوړي سردار ورمېږ ور مات کړه او د خیبر په څېر په سخت ځای ولکه وکړه. یعنې له نورو د کومک د تمې پر ځای خپل نفس قابو کړه او له حالاتو سره مقابله وکړه.

منت از اهـــــل کرم بـــردن چرا نشتر لا و نـــــــعم خوردن چرا
رزق خود را از کف دونان مــــگیر یوسف استی خــــویش را ارزان مگیر
گر چی باشی مور و هم بی بـــال و پر حاجـــــــتی پیش سلـــیمانی مبر
راه دشوار است سامان کــــم بگیر در جهــــــان ازاد زی ازاد میر

ژباړه او تشریح: د کرم د خاوندانو احسان څله په غاړه واخیستل شي؟ د هغوی له لاسونو د ((هو)) یا ((نه)) نېزه ولې وخوړل شي؟ ((هو)) او ((نه)) دواړه د نېزې په څېر دي، چې د سوالګر زړه پرې ټپي کېږي. که یې سوال ومانه نو پر سوالګر د ورکوونکي احسان باندې شو او د سوالګر ((زه ولی)) ته زیان ورسېد. که سوال یې ونه مانه نو معنا یې دا چې زه ولی ته د زیان له رسېدو سربېره اړتیا هم پوره نه شوه. نو دا هم یو ډول ټپ او زخم شو. عرفي هم د یوې نعتیه قصیدې په تغزل (تشبیب) کې همدا مضمون راوړی. نوموړی وایـې:

اقبال کرم می گزد ارباب همم را
هـمت نخود نیشتر لا و نعم را

د سوال او خیرات منل د مېړنیو لپاره د تکلیف او کړاو سبب دی. د هغه مېړانه دی نه پرېږدي چې د جود او کرم له خاوند څخه د لا (نه) او نعم (هو) نېزې وخوري. ته خپل رزق د بې ارزښته خلکو له لاسو مه اخله. ته یوسف یې، ستا بیه ډېره لوړه ده، ته باید خپل ځان دومره ارزانه نه کړې. که ستا حیثیت یوه بې وزره او بې وبښتو مېږي ته ورته هم وي، بیا هم له تاسره نه ښایي چې خپله اړتیا سلیمان علیه السلام ته وړاندې کړې. دا مضمون اقبال په ((خضر راه)) کې هم وړاندې کړی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

موميائی کی گدائی سے تو بهتر هے شکست
مور بی پر! حـــاجتی پیش سلیمانی مبر

ژباړه:

د موملایۍ له سوالګرۍ خــو ده بهتره ناکـامي
مه وړه خپل حاجت دې سلیمان ته هم، مېږیه!

د ژوند لاره پېچلې ده، له ځان سره کمه توښه واخله، په دنیا کې خپلواک ژوند وکړه او خپلواک ومره.

سبحه "اقلل من الدنیا" شمـــار	**از "تعش حرا" شوی سرمایه دار**
تا توانی کیمیا شو گل مـــشو	**در جهان منعم و سائـــل مشو**
ای شناســـای مقـام بو علی	**جرعه ئی ارم ز جـــام بو علی**
پشت پا زن تخت کیـکاوس را	**سر بده از کف مـده ناموس را**
خود بخود گردد در میخانه باز	**برتهی پیـــــمانگان بی نیاز**

ژباړه او تشریح: د حضرت فاروق اعظم رض دا څومره ښه وینا ده: خپلې دنیاوې اړتیاوې کمې کړه او خپلواک ژوند وکړه. ته همدا وینا خپله د ژوند لارښود وګرځوه: ((اقلل من الدنیا تعش حرا)). دا قول حضرت عمر فاورق رض ته منسوب دی. د دې معنا دا ده چې دنیاوې اړتیاوې کمې کړه او ازاد ژوند تېر کړه، ښکاره ده څومره چې انساني اړتیاوې زیاتې وي، هماغومره ورته هلې ځلې زیاتې په کار وي او کله چې په منډو ترړو دا اړتیاوې پوره نه شي نو بیا انسان د نورو مهربانۍ او پېرزوینې ته اړ وي او په دې ډول یې ازادي له لاسه ووځي. له دنیا څخه هماغه بې پروا اوسېدی شي چې اړتیاوې یې لږې وي. تر کومه حده چې امکان لري خاوره کېږه مه، کیمیا شه. ته باید د نعمتونو څښتن اوسې، ترڅو نورو ته خیرات ورکړې، نه باید چې سوالګر او خیرات غوښتونکی اوسې. ته د حضرت بو علی قلندر رحمه الله مقام او مرتبه پېژنې، زه د هغوی د ویناوو له جام څخه یو غړپ په تا څښم. هغه فرمایي: د کیکاووس [1] تخت ته لغته ورکړه، سر ورکړه خو عزت له لاسه مه ورکوه. دا الهي سنت هره شېبه د سترګو په وړاندې ساته، د کومو خلکو کټوري چې له شرابه تش وي، که هغه د الله تعالی د بې پروایۍ صفت په خپل ځان کې پیدا کړي نو هغو لره به د شراب خونو او میکدو دروازې پخپله پرانیستل شي.

[1] کیکاؤس: د ایران لرغونی پاچا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاید اسلامیان هـــــارون رشید		**انکه نقفور اب تیـــــغ او چشید**
گفت مالکرح را که ای مولای قوم		**روشن از خاک درت سیمای قوم**
ای نوا پرداز گلزار حـــــدیث		**از تو خواهم درس اسرار حدیث**
لعل تا کی پرده بند انـــدر یمن		**خیز و در دالخـــلافت خیمه زن**
ای خوشا تابانی روز عـــــراق		**ای خوشا حسن نظر ســوز عراق**
میچکد اب خضر از تــــاک او		**مرهـم زخم مسیحا خـــاک او**

ژباړه او تشریح: دا بیت د مسلمانانو د خلیفه هارون الرشید کیسه کوي. هماغه هارون الرشید چې د تورې د وار خوند یې نقفور هم وڅکه. نقفور د ختیځ روم سلطنت پاچا وو. په پیل کې د آیرین ملکې په دربار کې د مالیې وزیر وو. بیا یې درباریان له ځان سره کړل او پر تخت کېناست. آیرین ملکې به هارون الرشید ته خراج ورکاوه. کله چې نقفور پر تخت کېناست نو هارون الرشید ته یې ولیکل: ((اوس ښځه د تاج او تخت څښتنه نه ده، چې تا ته به خراج درکوي، زه شهنشاه یم او ته به ماته خراج راکوې.)) د همدې له بې ادبۍ ډک لیک په ځواب کې هارون الرشید هغه نادر لیک ولیکه چې لومړۍ کرښه یې دا وه: ((د خلیفه هارون الرشید له خوا د رومي سپي په نوم.)) بیا یې خپل پوځ له ځانه سره کړ او د بریښنا په څېر یې پر نقفور یرغل وکړ او تر څو یې چې پخپلو سرغړونو پښېماني ونه ښوده او ټول خراج یې ورنه کړ، تر هغې یې پرې نه ښود. هارون الرشید امام مالک رح [1] ته وویل چې اې د قوم مشره! ستاسې د دروازې له خاورې د قوم تندی روښانه دی. تاسې د حدیث د ګلبڼ بلبل یاستئ، زه هم غواړم چې له تاسې د حدیثو اسرار زده کړم. لعل به تر کله پورې په یمن کې په پردو کې پټ وي؟ راشئ، په دارالخلافت کې استوګنه وکړئ. (امام مالک رح به په مسجد النبوي (مدینه منوره) کې د حدیثو درس ورکاوه. هاورن الرشید هغه بغداد ته راوغوښته.) په عراق کې ورځې ډېرې روښانه وي او د دې ځای ښکلا سترګې سوځوي. د دې ځای له انګورو د خضر اوبه (د حیات اوبه) څڅېږي او خاوره یې د مسیحا د ټپونو مرهم ده.

گفت مالـک مصطفی را چـــا کرم		**نیست جز سودای او اندر سرم**
من که باشم بسته فــــتراک او		**بر نخـیزم از حـــــریم پاک او**
زنــــــده از تقبـــیل خاک یثربم		**خوشتر از روز عــراق امد شبم**

---

[1] مالک بن انس بن مالک بن عمر (۹۳ — ۱۹۷ هـ) د اهل سنت له څلورو فقهي مذاهبو څخه د یوه امام دی. مؤطا امام مالک د نوموړي مشهور کتاب دی. په مدینه منوره کې به یې د حدیثو تدریس کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشق می گوید کـــه فرمانم پذیر　　پادشاهان را بخــدمت هم مگیر

تو همی خواهـــی مرا اقا شوی　　بنده ازاد را مـــــولا شوی

ژباړه او تشریح: امام مالک رح ځواب ورکړ چې: زه د رسول الله ص نوکر یم. د پیغمبر ع له عشق پرته زما په سر کې د بل هېڅ ځای هم نشته. زه خو د پیغمبر ع په مینه کې تړل شوی یم او له دې پاک حرم څخه هېڅېرته نه شم تلی. د یثرب د خاورې بشکلول زما ژوند دی او زما شپه د عراق له ورځو ډېره روښانه او خوندوره ده. رښتینی عشق ماته امر کوي چې زما امر ومنه او پاچاهان هم د ځان د خدمت لپاره مه نیسه. ته غواړې چې زما بادار شې او د یوه خپلواک انسان مولا وګڼل شې.

بهر تعلیم تو ایـــــــم بر درت　　خادم ملت نگـــــردد چاکرت

بهره ئی خواهی اگـــر از علم دین　　در میان حـــــلقه درسم نشین

بی نیازی ناز هـــــا دارد بسی　　ناز او اندازهـــــا دارد بسی

بی نیازی رنگ حق پوشیدن است　　رنگ غیر از پیرهن شوئیدن است

ژباړه او تشریح: زه د تدریس لپاره ستا دروازې ته راشم؟ د قوم خادم ستا نوکر نه شي کېدی. که ته د دین څه علم لاسته راوړل غواړې نو زما د درس حلقې ته راشه او پکې کېنه. په بې نیازۍ کې هم ډېر نازونه شته او د هغو نازونه هم بلها اندازونه لري. د بې نیازۍ معنا دا ده چې مسلمان د حق رنګ غوره کړي او د غیرالله رنګ له خپلو جامو څخه وویځي.

علم غیر اموخـــــــتی اندوختی　　روی خویــش از غازه اش افروختی

ارجــــــمندی از شعارش میبری　　مــــن نــدانم تو توئی یا دیگری

از نسیمش خـــاک تو خاموش گشت　　و ز گل و ریحـــان تهی اغوش گشت

کشت خود از دست خود ویران مکن　　از ســـــحابش گدیه باران مکن

عقـــــل تو زنجیری افـــکار غیر　　در گلوی تو نـــــفس از تار غیر

بر زبانت گفتـــــــگوها مستعار　　در دل تو ارزوها مســـــــتعار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه او تشریح: (اې مسلمانه) تا د پردیو علم زده او هماغه دې زېرمه کړ. د هماغه په غازې دې خپله څېره ځلولې[1]. ته د پردیو دودونه او طریقې د عزت لامل ګڼې! زه نه پوهېږم چې ته، ته یې او که کوم بل څوک یې، یعنې ستا حقیقي څېره د پردیو په تمثیل کې ورکه شوې ده او ته یقیناً چې ((ته)) نه یې پاتې. [2] د پردیو د نسیم بادونو ستا خاوره وچه او له ګلونو او بوټو څخه ستا غېږه تشه کړې. هلته به ګلاب او ریحان را زرغونېدل. ستا خاوره اوس له هغو څنې بې برخې شوې ده. ته خپله کرونده په خپلو لاسونو مه ویجاړوه او د پردیو له وریځو باران مه غواړه. ستا عقل د پردیو افکارو په قید کې بند دی. ستا په ستوني کې چې کومه ساه ده هغه هم پردۍ ده. زما د ژبې خبرې اترې او ستا د زړه ارزوګانې ټولې مستعارې دي، یعنې په دې ټولو کې هېڅ شی هم داسې نشته چې ستا خپل وي.

قمریانت را نواهـــــــا خواسته	**سروهایت راقبـــــاها خواسته**
باده می گــــــیری بجام از دیگران	**جام هم گیری بـــوام از دیگران**
ان نگاهــــــش سر "ما زاغ البصر"	**سوی قوم خویـــش باز اید اگر**
مـــــی شناســـد شمع او پروانه را	**نیک داند خویش و هم بیگانه را**
"لست منی" گویــــــدت مولای ما	**وای ما، ای وای ما، ای وای ما**

ژباړه او تشریح: ستا د کوترو نغمې هم د سوال دي او ستا پر تن دا خرقې هم له نورو غوښتل شوې دي. حد یې دا دی چې ته د خپلې پیالې شراب نه، بلکې پیاله هم له نورو په قرض اخلې. هغه پاک ذات، چې د دید په اړه یې د قرآن کریم ارشاد دی: ((مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى 17)). ژباړه: (دهغه) سترګو نه کوږوالی وکړ او نه له حده تېرې.(سوره نجم). که هغه خپل قوم ته بېرته را وګرځي، هغه چې شمع یې خپل پتنګان پېژني، پوهېږي

---

[1] د امام مالک د زه ولۍ او بې نیازي د ببلګې له راوړلو وروسته اوس د اوسني وخت د مسلمان حالت بیانېږي، چې خپله بې نیازي یې له لاسه ورکړې ده او د پردیو افکار او نظریات یې خپل کړي دي. د هغو محکوم دی او پر همدې محکومۍ بیا ویاړ هم کوي.

2 څنګه چې علامه اقبال د یوه شعر مسره ده:

تو جھکا جب غیر کے آگے
نه مـــــن تیرا نه تن تیرا
ژباړه:
چې سر دې ټیــــټ کړ د نورو په وړاندې کله
نه خپل ځان، نه دې خپل روح شو پاتې هله

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه به ستاسې په څېر مسلمانانو ته څه وايي؟: ته له موړ ځخه نه يې، تاسې له ما سره هېڅ اړيکه او تړاو نه لرئ. کله چې دا واورو نو له دې پرته به نور څه وايو چې افسوس پر موړ، افسوس پر موړ.

زندگانی مثل انجم تا کـــــجا — **هستـــــی خود در سحر گم تا کجا**
ریوی از صبح دروغی خورده ئی — **رخت از پهنـــای گردون برده ئی**
افـــــتاب استی یکی در خود نگر — **از نـــــجوم دیگـران تابی مخر**
بر دل خـــود نقش غیر انداختی — **خـــاک بردی کیـــمیا در باختی**
تا کـــجا رخشی ز تاب دیـــگران — **سر سبـــــک ساز از شراب دیگران**

ژباړه او تشریح: تر کله به د ستورو په څېر ژوند تېروې؟ تر څو به دې ځان د سهار په رڼاوو کې ورک کړی وي؟ تا له کاذب سهار نه دوکه خوړلې او خپل ځان دې له منځه وړی. خپل حقیقت ته وګوره، ته پخپله لمر یې، ولې بیا له نورو ستورو رڼا اخلې؟ تا په خپل زړه د پردیو نقش ویستلی دی. افسوس، چې د خاورې په بدل کې دې کیمیا له لاسه ورکړې. ته به تر څو پورې د نورو په ځلا روښانه یې؟ خپل سر له شرابو سپک کړه، یعنې د نورو په شرابو خپل سر مه درنوه او مه نشه کېږه. یعنې غیر اسلامي نظریات پرېږده او خپله ((زه ولي)) راخپله کړه.

تا کجا طوف چراغ مـــــــحفلی — **ز اتـــش خود سوز اگر داری دلی**
چون نظر در پرده های خویش باش — **می پر و اما بـــــجای خویش باش**
در جهان مثل حباب، ای هـــوشمند! — **راه خـــــلوت خانه بر اغیار بند**
فرد، فرد امـد که خود را وا شناخت — **قوم، قوم امد که جز با خود نساخت**

از پیـــام مصـــــــطفی اگاه شو
فارغ از اربـــــــاب دون الله شو

ژباړه او تشریح: ته به تر څو د محفل تر څراغ طوافونه کوې؟ که دې په سینه کې زړه وي نو په خپل اور کې وسوځه. ته د خپل دید په څېر شه او د خپلو سترګو په پردو کې اوسه. که غواړې والوځې نو والوځه، خو خپل ځای مه پرېږده. د دید ځانګړنه دا ده چې هغه خپل ځای نه پرېږدي. هر ځای ته ځي، خو خپل ځای نه پرېږدي. یعنې په نړۍ کې وګرځه، چېرته چې علم لاسته درځي، ترلاسه یې کړه، خو د نورو رنګ مه خپلوه، ستا پر ذات باندې باید یوازې د خدای رنګ وي. اې عقلمنه! په دې دنیا کې د بلبل په څېر د خپل خلوت د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره د پردیو پر وړاندې وتړه. مطلب يې دا دی چې له هغو ټولو افکارو او نظرياتو څخه ځان وژغوره، چې ستا ((زه ولي)) له منځه وړي. فرد په دې فرد دی چې هغه خپل ځان وپېژانده. قوم په دې قوم شو چې پرته له ځانه يې له بل چا سره ملګرتيا ونه کړه. (معنا يې دا ده چې د فرد او قوم دواړو وجود او هستي د ((زه ولی)) پر احساس بنا ده). د رسول الله ص له سپېڅلي پيغام نه ځان خبر کړه او له الله تعالی پرته چې کوم معبودان دي، له هغو څنګ ته شه(ترې لرې شه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لم يلد ولم يولد

(نه يې زېږولي او نه زېږېدلی دی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوم تو از رنــــگ و خون بالاتر است — **قیمت یـــک اسودش صد احمر است**

قطـــــــــره اب وضوی قنبری — **در بهـــــــا برتر ز خون قیصری**

فـــارغ از باب و ام و اعمـــام باش — **همــــــچو سلمان زاده اسلام باش**

نکته ئی ای همـــــــدم فرزانه بین — **شهــــــــد را در خانه های لانه بین**

طره ئی از لالـــــــه حـمراستی — **قـــــــطره ئی از نرگس شهلاستی**

این نمی گوید که من از عبــــــهرم — **ان نمـــــــی گویـــد من از نیلوفرم**

ژباړه او تشریح: اې مسلمانه! ستا قوم له رنګ او وينې لوړ دی او ستا د یوه تور نرخ له سلو سپينو سره برابر دی. په عموم کې سپين په تورو لوړ بلل کېږي، خو اقبال فرمايي چې د اسلام يو تور په سلګونو سپينو باندې د لوړتيا او ترجيح مستحق دی. دا لوړتيا او فضيلت د اسلام له امله ده، نه د رنګ له سببه. زموږ د غلام د اوداسه د اوبو يو څاڅکی د قيصر په څېر د پاچا له وينې څخه زيات ګرانبيه دی. ته د مور، پلار او ترونو له اړيکو خپلواک شه او د سلمان رض په څېر خپله اړيکه له اسلام سره وتړه او د اسلام زوی شه. مشهوره ده چې له حضرت سلمان رض څخه د نسب په اړه وپوښتل شو نو ويې فرمايل: سلمان بن اسلام. اې عقلمن ملګريه! تاته يو مهم ټکی ښايم، ته د مچيو د ځالې غارونو ته ځير شه. مچۍ د ګلانو شيره را زېښښي او بيا شات ترې جوړوي. يو څاڅکی د لاله له سره ګله اخيستل کېږي، يو څاڅکی بيا له نرګس نه، خو آيا کله دې اورېدلي دي چې کوم څاڅکي دې ويلي وي: ((زما اصل نرګس دی)) او بل ويلي وي: ((زه د نيلوفر له شيرې څخه جوړ يم؟)) (ګواکې شات له بېلا بېلو ګلانو څخه تيار شوو، خو په ځاله کې يې جنس يو شو. همدا کيفيت بايد د اسلامي ملت هم وي، په دې معنا چې لکه څرنګه چې هر څاڅکی خپله پېژندګلوي هېره کړي او يوازې شات جوړوي، په همدې ډول هر مسلمان بايد خپل نسلي، جغرافيوي او ډله ييزه پېژندګلوي هېره کړي او ځانته يوازې مسلمان ووايي.)

مـــلت ما شان ابراهیمی است — **شهد ما ایمان ابراهیمی است**

گر نسب را جزو مـلت کرده ئی — **رخنه در کار اخـــوت کرده ئی**

در زمین ما نگیرد ریـــــشه ات — **هست نا مسلم هنوز اندیشه ات**

ژباړه او تشریح: زموږ ملت د شاتو هغه ځاله ده چې د ابراهيم عليه السلام په لاسونو جوړه شوې او په هغې کې شات هغه ايمان دی چې عملي ثبوت يې حضرت ابراهيم عليه السلام پخپله ورکړ او د همدې ايمان بلنه او دعوت د هغه پر ژبه روان شو. که ته نسب او نسل د ملت جز وګرځوې نو ښکاره ده چې د اخوت په کاروبار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې به خنډ را ولاړېږي، یعنې وروګلوي به څرنګه هغسې پاتې شي، چې له رنګ،نسب او وینې څخه ډېره لوړه ده. په یاد لره چې زموږ په څمکه کې ستا ریښه نښې نه شي وهلی څکه چې ستا افکار او نظریات لا تراوسه پورې نامسلمان دي.

ابن مسعود ان چراغ افروز عشق	جسـم و جان او سراپا سوز عشق
سوخت از مـرگ برادر سینه اش	اب گـــــــردید از گداز ائینه اش
گریه هـــای خویش را پایان ندید	در غمش چون مادران شیون کشید

ژباړه او تشریح: نامتو صحابي حضرت عبدالله ابن مسعود رض[1] د عشق څراغ روښانه کاوه. د هغه بدن او زړه د عشق له تودوالي ډک وو. د هغه سپېڅلی ذات د حق د عشق په لاره کې وقف شوی وو. د هغه ورور له نړۍ سترګې پټې کړې، له دې پېښې یې سینه وسوځېده او د زړه هینداره یې د اوبو په څېر ویلي شوه. د هغه ژړا به هېڅ نه ختمېده او د ورور په غم کې به یې د میندو په څېر آه او ژړا کوله.

"ای دریغا ان سبق خوان نیاز	یار من اندر دبستــــان نیاز"
"اه ان سرو سهی بـــالای من	در ره عـــشق نبی همپای مـن"
"حــیف او محروم دربــار نبی	چشم مـن روشن ز دیدار نبی"
نیست از روم عرب پیونـد ما	نیــــست پابند نسب پــیوند ما

ژباړه او تشریح: ویل به یې: ((افسوس هغه د عقیدتمنۍ درس اخیستونکی چې د نیازمنۍ په ښوونځي کې به له ما سره ملګری وو. وای، د سروې د ونې غوندې لوړ او دنګ ورور چې د پیغمبر ص په عشق کې به له ماسره برابر روان وو. افسوس! هغه د نبي کریم ص له دربار څخه محروم شو او زما سترګې د پیغمبر ص په زیارت روښانه دي. یعنې حضرت عبد الله بن مسعود رض په دې نه وو غمجن چې د هغه ورور مړ شوی دی بلکې څکه غمجن چې وو چې د هغه ورور د پیغمبر ع له زیارت څخه محروم شوی وو. زموږ ترمنځ اړیکه د رومي او عربي په اساس نه ده او نه له نسب سره کومه اړیکه لري. یعنې زموږ په نزد نه جغرافیوي حدود کوم حیثیت لري، نه نسب او نه هم وینه.

[1] حضرت عبد الله بن مسعود رض د حضرت مُحَمَّد ص له جلیل القدیر صحابوو څخه وو. له ده نه مخکې یوازې پنځو تنو اسلام قبول کړی وو او په ((سابقون الاولون)) کې راځي. نوموړي د بدر د غزوې په ګډون په هره لویه غزا کې ګډون کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دل به محبوب حـــجازی بسته ایم | ز ین جهـــت با یکدیگر پیوسته ایم
رشته ما یک تولایش بـــــس است | چشم ما را کیف صهبایش بس است
مستی او تا بـــــــخون ما دوید | کهـــــــنه را اتش زد و نو افرید
عشق او ســـــرمایه جمعیت است | همچو خون اندر عروق ملت است
عشق در جان و نسب در پیکر است | رشته عشق از نسب محکم تر است

ژباړه او تشريح: موږ له حجازي محبوب سره زړه وابسته کړی دی. په همدې سبب له يو بل سره زموږ اړيکه رامنځته شوې. همدا مينه زموږ په نزد يوه داسې اړيکه ده چې له هغه نه زيات هېڅ بلې اړيکې ته اړتيا نشته. زموږ د سترګو لپاره د پيغمبر ع د شرابو نشه بسندويه ده. کله چې د دې شرابو مستي زموږ په وينه کې ګډه شوه نو خومره پخوانۍ اړيکې او تعلقات چې وو، ټول يې وسېځل او يوه نوې اړيکه يې رامنځته کړه. د رسول الله ص مينه زموږ لپاره د يووالي عنصر دی. دا مينه د ملت په رګونو کې د وينې په څېر حرکت کوي. عشق زړه ته کوزېږي او نسب يوازې تر جسم پورې محدود وي. له دې نه ثابته شوه چې د عشق اړيکه د نسب له اړيکې ډېره قوي او پياوړي ده.

عشق ورزی از نســـب بایـــد گذشت | هم ز ایــــران و عرب باید گذشت
امـــــت او مثـل او نور حق است | هستـــی ما از وجودش مشتق است
"نور حق را کس نـــجوید زاد و بود | خلعت حق را چه حاجت تار و پود"
هر که پا در بند اقلیم و جــــد است | بی خبر از لـــم یلد لم یولـــد است

ژباړه او تشريح: که دې له پيغمبر ع سره زړه لګولی نو له نسب نه دې اړيکه پرې کړه، بلکې له ايران او عرب سره هم خپله اړيکه وشلوه. يعنې د نبوي عشق لومړنۍ غوښتنه دا ده چې هر ډول نسلي وياړونه او امتيازات بايد له منځه لاړ شي. د پيغمبر ع امت هم د نبي کريم ص په څېر د الله تعالی نور دی. زموږ هستي د پيغمبر ع د وجود له برکته پيدا شوې ده. د الله تعالی د نور اصل حيثيت څوک لټوي؟ کوم خلعت چې له حق سره اړيکه لري، هغه بيا ها او دا ته څه اړتيا لري؟ دا شعر د مولانای روم د مثنوي دی. يعنې د الله تعالی د نور په اړه هېڅوک هم نه پوښتي، چې دا نور چېرته پيدا شو او دا چې دا نور د کوم هېواد دی. دغه راز مسلمان هم بايد له اسلام پرته بله کومه پېژندګلوي ونه لري. د چا پښې چې د هېواد او پلار و نيکه په زولنو تړلې وي، بايد باوري وي چې د **لم يلد و لم يولد** له حقيقت څخه ناخبره دی، يعنې د سوره اخلاص د دې برخې معنا همدا ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نه مسلمان د کوم جغرافيوي هېواد او ولايت پابند وي، نه د نسب او رنګ. کوم مسلمان چې د دې اړيکو په لومه کې نښتی وي، هغه پر لم يلد و لم يولد د رښتيني ايمان مستحق نه شي ګڼل کېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولم يكن له كفوا احد

(او نه يې هېڅوک سيال شته)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلم چشم از جهان بربسته چیست؟ فـــطرت این دل بحق پیوسته است
لاله ئی کو بر ســــر کوهی دمید گوشـــــه دامـــان گلچینی ندید
اتش او شعله ئی گــــیرد به بر از نفـــــس هـای نخستین سحر
اسمان ز اغوش خـــود نگذاردش کوکـــب وامـــانده ئی پنداردش
بوسدش اول شـــــعار افتاب شبـــنم از چشمش بشوید گرد خواب

ژباړه او تشریح: مسلمان، چې له نړۍ څخه یې سترګې پټې کړې دي، څه دی؟ له الله تعالی سره د دې مینې کوونکي په اړه څوک څه پوه شي؟ د هغه مثال د لاله هغه ګل ته ورته دی چې د غره په څوکه را زرغون شوی او همالته وده او رشد کوي. هېڅ د ګلانو د راټولوونکي د لمن کونج یې نه وي لیدلی. یعنې تر دې ګل پورې هېڅ کله هم د ګلانو د راټولوونکي لاس نه وي ور رسېدلی. یعنې له باطلو نظریاتو او سوچونو څخه د رښتیني مسلمان لمن تل خوندي وي. د دې ګل اور د سهار په لومړنیو ساوو لمبور کېږي. آسمان یې له خپلې غېږې څخه دباندې نه پرېږدي. همداسې انګېري چې هغه کوم ستوری دی چې په لاره کې له نورو ستورو شاته پاتې شوی دی. تر ټولو مخکې د لمر وړانګه دا ګل ښکلوي او پرښه د هغه له سترګو د خوب ګرد او غبار وینځي. یعنې کوم مسلمان چې له دنیا څخه بې نیازه خپله ((زه ولي)) ساتي، ټول کاینات د هغه تابع وي او د هغه د زړه په لاسته راوړو کې لګیا وي.

رشته ئی با لم یـــــکن باید قوی تا تو در اقـــــوام بی همتا شوی
انکه ذاتش واحـد است و لا شریک بنــــده اش هم درنسازد باشریک
مـــــؤمـــن بـالای هر بالا تری غـــیرت او بر نـــتابد همسری
خـــرقه "لاتحـــــزنوا" اندر برش "انتم الاعلـــون" تاجی بر سرش

ژباړه او تشریح: فرمایي: اې مسلمانه! ته باید د خدای له دې صفت سره قوي اړیکه ولرې چې په ((لم یکن له کفوا احد)) کې یاد شوی دی یعنې له هغه سره هېڅ څوک هم برابر نه دي. که دا اړیکه پیاوړې شي، نو ته به د دنیا په قومونو کې بې سارې وګرځې. هغه پاک ذات چې یو دی او هېڅ شریک یې نشته. د هغه بنده هم کوم شریک نه شي منی. مؤمن له هر لوړ څخه لوړ دی. د هغه غیرت د چا سیالي نه شي زغمی. هغه د ((لاتحزنوا)) خرقه په ځان کړې وي یعنې د هېڅ شي غم ورسره نه وي او د ((انتم الاعلون)) تاج یې پر سر ایښی وي. ((لاتحزنوا وانتم الاعلون: اشاره ده د سوره آل عمران دې آیت ته: وَلاَ تَهِنُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مُّؤْمِنِينَ(آل عمران: 139) ژباړه: نو مه سستېږئ او مه خپه کېږئ او همدا تاسې برلاسي یاست که مؤمنان اوسئ.))

می کشد بار دو عـــالم دوش او — بحر و بر پرورده اغـــــوش او
بر غو تنـــدر مدام افکنده گوش — برق اگر ریزد همی گیرد بدوش
پیش باطل تیغ و پیش حـق سپر — امر و نهی او عیــــار خیر و شر
در گره صد شعله دارد اخگرش — زنـدگی گیـرد کمال از جوهرش
در فضای این جهان هـای و هو — نغمه پیدا نیست جـــــز تکبیر او

ژباړه او تشریح: مسلمان د دواړو جهانو پېټی په خپلو اوږو پورته کوي. وچه او لمده دواړه د هغه په غېږ کې وده کوي. د برېښنا غږ ته د هغه غوږونه متوجه وي. او که برېښنا ولوېږي نو په خپلو اوږو یې پورته کړي. په دې شعر او مخکیني شعر کې د مؤمن بنده دا ځانګړنې بیان شوې دي چې هغه په دې نړۍ کې یو فعال رول ترسروي او په لاره کې یې چې کومې ستونزې راځي، ډېر په ورین تندي او مېړاني سره د هغو پر وړاندې درېږي. کله چې له باطل سره مخ شي، نو مؤمن یوه توره وګرځي. او کله چې د حق د خوندي کولو وار راشي، نو د سپر بڼه غوره کړي. د هماغه امر او نهي د خیر او شر لپاره زرکاڼی او د توپیر اساس دی، یعنې مؤمن چې د څه شي امر ورکړي، هغه نېکي او له څه شي چې منع کوي هغه بدي وي. د هغه د سکروټو په غوټه کې په سلهاوو لمبې دي او ژوند د هغه له جوهره کمال ترلاسوي. د شور او غوغا په دې نړۍ کې د مؤمن د تکبیر له نعرې پرته بله هېڅ نغمه نه شي غږېدلی.

عفو و عدل و بذل و احسانش عظیم — هم بقهر اندر مــــــــزاج او کریم
ساز او در بزم هــــــا خاطر نواز — سوز او در رزم هــــــا اهن گداز
در گلستان باعنــــــا دل هم صفیر — در بیـــــابان جره باز صــــید گیر
زیر گردون می نیـــــاساید دلش — بر فــــــلک گیرد قرار اب و گلش
طایرش منقـــــــــار بر اختر زند — انســـــوی این کهنه چنبر پر زند
تو به پروازی پـــــری نگشوده ئی — کرمک اسـتی زیر خاک اسوده ئی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه او تشريح: په ښښنه، نياو، سخاوت او نېکۍ کې د هغه مقام ډېر لوړ دی، بلکې د غوسې په حالت کې هم د هغه پر طبيعت ښښنه او لورېينه برلاسي وي. [1] کله چې په محفل کې د هغه ساز په ترنم را شي، نو زړونه خوشاله شي. کله چې د جنګ مهال را ورسېږي نو د مؤمن د ايمان تودوخه اوسپنه ويلي کړي. په بڼ کې د بلبلانو همغږی شي، په دښته او بيابان کې د شهباز ښه غوره کړي. د هغه زړه تر آسمان لاندې نه هوسا کېږي. کله چې هغه آسمان ته ورسېږي، نو بيا د ارامتيا سا اخلي. مؤمن داسې يو مرغه دی چې په ستورو د دانو ګمان کوي او مښوکې پرې لګوي او په هغه فضا کې الوځي چې له دې آسمان ور هاخوا ده. اې د نن ورځې مسلمانه! تا خو کله د الوتنې لپاره خپلې وزرې هم نه دي پرانيستې، ستا حيثيت څه دی؟ ته هغه چينجی يې چې تر ځمکې لاندې ډاډه او مطمين ناست دی.

خوار از مهـــجوری قران شدی	**شکوه ســنج گردش دوران شدی**
ای چو شبنم بر زمین افتنده ئی	**در بغـل داری کتـــاب زنده ئی**
تا کجا در خـــاک می گیر وطن؟	**رخـــت بردار و سر گردون فگن**

ژباړه او تشريح: پوهېږې چې ته ولې خوار او ذليل شوې؟ ستا د ذلت سبب دا دی چې تا قرآن پرېښود او د زمانې د بدلون ګيلې دې پيل کړې. [2] اې د پرښې غوندې پر ځمکې ورېدونکيه! له تا سره د قرآن کريم په صورت کې يو ژوندی کتاب موجود دی، ته له هغه د ژوند درس واخله. ته به تر کومه همداسې له ځمکې سره نښتی يې او د ذلت او خوارۍ اوسنی حالت به زغمې. پاڅه، خپله توښه درسره واخله او د اسمانونو لوړې لمس کړه.

***

---

[1] پدې شعر کې علامه اقبال رحمه الله د مؤمن انسان ځانګړنې د قرآن کريم د دې آيت په رڼا کې بيان کړې دي: الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (العمران: ۱۳۴).

ژباړه: هغوی چې په پراخۍ او تنګسه کې لګښت کوي او غوسه زغمونکي او له (بدیِ د) خلکو تېرېدونکي او الله (داسې) نېکان خوښوي.

2 يعني قرآن چې د عمل کوم درس راکړی وو ، هغه مو له ياده وويست او په بې عملۍ اخته شوو او بيا خپل دا بد حالت د تقدير کار ګڼو او ګيلې او شکايتونه کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې:

- د رموز بيخودي منظومه ژباړه — ژباړن: كوكب شاداني
- د كليات اقبال فارسي شرحه — پروفيسر حميد الله شاه هاشمي
- فيروز اللغات فارسي — اردو
- مجلس اقبال لومړۍ برخه — غلام احمد پرويز
- فلسفه ديد او نظر كرنل — عابد حسين عابد
- د جسارت اوونيزه (۲۶ اكتوبر ۲۰۱۳)

- For Persion text:
- www.allamaiqbal.com
- for Arabic text and the translation of Holy Quran
- Tanzil.net

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library